

Toda tak specialistovski vidik ni stvar literarne revije ali revije, ki obravnava likovno umetnost. Taka revija mora izhajati iz čisto drugačnih, bodisi formalnih ali pa stvarnih pretehtavanj, ne da bi seveda bilo treba, da pri tem ostane popolnoma v ozadju urednikov svetovni nazor. Saj bi to niti ne bilo lahko mogoče, kadar gre za take stvari, ki bi bile v direktni opreki z urednikovim svetovnim nazorom.

Čim pa je religiozno tehtanje stvari, kot literarni reviji stvarno tuje, v glavnem izločeno, pa mislim, da s tem močno odpadejo onostranski vidiki.

Trdim celo, da nobene umetnostne kulture ni mogoče gledati po onostransko.

Saj je vsa umetnostna kultura po svojem bistvu navezana izključno na tostransko življenje.

Zakaj njeno funkcionalno bistvo je, da služi družbi.

A vse, kar je v človekovem življenju družbenega, ima izrazito tostranski značaj.

Tak tostranski značaj ima celo sama katoliška cerkev z vsemi svojimi organizacijskimi institucijami. Saj v onostranskem življenju duš ni nobenih družbenih odnosov več.

Mislim, da bo težko ugovarjal tudi katoličan, če rečem, da se ni zgodilo in se ne bo, da bi kedaj ves narod ali vsa družbena skupina in korpore vkorakala v nebeško kraljestvo ali pa v vice ali pa v pekel.

Srečen ali pa nesrečen prehod v onostransko življenje je rezerviran vedno le posamezni duši. Le kot posameznica dobi duša po lastnih zaslugah ali grehih svoje mesto v onostranskem življenju, pa najsi bi bila ta duša v tostranskem življenju prebivala v človeku, stoječem v najvišjih ali najnižjih hierarhijah cerkve, in sicer cerkve kakršnekoli.

Za umetnostno kulturo so torej, ko gledamo vse umetnostno življenje kot izrazito družbeno doživljanje, odločujoči tostranski vidiki v tako daleč segajoči meri, da onostranski vidik skoro ne prihaja v poštev. To pa toliko manj, čim bolj je družbeno življenje intenzivno specializirano in je bistvena naloga: oblikovati dušo posameznika v smislu onostranskih vidikov, prihranjena v moderni družbi udejstvovanju cerkev in njihovi gorečnosti.

KNJIŽEVNA POROČILA

Tavčarjevih zbranih spisov I. zvezek. Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Ljubljani 1932. Izdala in založila Tiskovna zadruga. XII + 506 str. (Gospa Amalija. Dona Klara. Povest v kleti. Antonio Gledjević. Bolna ljubezen. Mlada leta. Margareta. Ivan Slavelj. Valovi življenja. Med gorami.)

S prvim in obenem zaključnim zvezkom smo dobili zbrano vso Tavčarjevo beletristiko od „Cvetja v jeseni“ in „Visoške kronike“ pa do njegovih prvih literarnih poskusov. Šest zvezkov je njegovega literarnega dela. Zasluga za to, da smo dobili delo zbrano — prav letos je bila desetletnica Tavčarjeve smrti — gre predvsem prof. dr. I. Prijatelju, ki je ogromno gradivo zbral, uredil in mu napisal komentar, tako da je ta izdaja lahko vzor vsem podobnim izdajam, in pa Tiskovni zadrugi, ki je izdajo omogočila. Uredniku je zlasti otežkočalo delo, da je ta izdaja izhajala, kakor sam navaja v opombah, „od zgoraj navzdol, v obratnem zapovrstnem redu“, pri tem postopku pa mu je bilo „težko vzpo-

stavljati pisateljevo organsko rast od začetniških poskusov do njegovih najzrelejših stvari“. Kljub temu se je uredniku v polni meri posrečilo, podati obširno delo, ki bo po svoji znanstveni poljudnosti ustrezalo zlasti inteligentu. Pred nami stoji v svoji končni in zaključeni obliki Tavčarjev pisateljski obraz, kakor je nastajal, se razvijal in slednjič vzrasel v podobo svojega časa in slovenske miselnosti.

Iz dveh struj je pognal Tavčar. Ena je izhajala iz našega javnega življenja, ki ni omogočalo človeku, da bi napravil dostojno politično kariero: kdor se je temu posvetil, je vršil mučno in za tedanje dobo nehvaležno delo, ker je narod tičal še globoko v temi politične nezavednosti in družabne nerazgledanosti. Zato se je obračala učeča se mladina bolj k narodno-probudnemu delu, za katero je literatura nudila primernejše torišče udejstvovanja. Za to nalogo mladine se je najbolj zavzemal Janežičev „Slovenski glasnik“, Levstik pa ji je že v njem postavil prve temelje. Jurčič je vpsnil narodno blago, dočim je Stritar prvi poskušal razširiti naše ozko obzorje in mu dati — vsaj na videz — svetski obraz. Stritar je bil tudi tisti, ki je poskušal mladino speljati od politike k literarnemu udejstvovanju. Druga struja je prihajala iz Nemčije. S seboj je prinašala *meščanski liberalizem* in obenem zagovarjanje narodno-politične in narodno-gospodarske svobode. Pri nas je to za tedaj pomenilo še revolucijonarno gibanje, čeprav je bilo drugod že v zatonu. Njegov ideološki glasnik in zagovornik je postal Ivan Tavčar.

Ta dvojnost — romantično narodno navdušenje in vzkresnitev meščanskih, gospodarsko-liberalnih idej, ki so mu bile razodetje in časovni evangelij obenem — je najboljša oznaka Tavčarjevega dela. Zanimivo bi bilo na tem mestu obravnavati Tavčarjevo miselnost, ki je tedaj poznala in zagovarjala *meščana* nasproti fevdalnemu gospodu, toda, zdi se, tudi to bolj zavoljo navidezne modernosti ideje, kakor pa iz spoznanja krivice. Četrty stan — proletariat — *zanj* še ni eksistiriral! Iz opozicije proti konservativnemu, moralističnemu naziranju Luke Jerana in pa, „ker je bil tiste dni moderen ‚liberalizem‘, kakor je danes moderen ‚socializem‘, je hotel v svojih spisih zastopati liberalizem.“ Ta Tavčarjeva izjava je njegova obsodba in opravičilo obenem. Ideje, ki so mogle koga ogrevati pred petdesetimi leti, danes mladega človeka odbijajo, da jih ne more jemati resno, v Tavčarjevem delu pa so bolj ali manj naivne. Tako na primer njegovo romantično zanesenjaštvo: „Domovinska ljubezen — brez nje se mora svet zgruditi v nič, v večno temo, iz katere se je ustvaril.“ (III. str., „Bolna ljubezen“.) Njegovo delo pa kliče po podrobni kritični analizi in obračunu.

Tavčar je bil vseskozi aktivna, borbena natura, imel je močan smisel za aktualnost in bil morda sploh naš največji epični talent, ki pa spričo naše tradicije in naših razmer ni mogel dati dela, ki bi seglo preko poznane slovenske solidne povprečnosti, dela, ki bi bilo smer in pot v bodočnost, ker je vse preveč tičalo samo v mejah tedanojsti in preteklosti. Zaradi tega je Tavčar sicer edinstvena, samosvoja in samostojna pisateljska individualnost, njeno tragičnost pa vidim v tem, da ni mogel preko časa in preko sebe. Njegovo delo je za nas kulturno-zgodovinski in obenem kulturno-družabni dokument svoje dobe in zahajajočega človeka in kot tako nam ga je jemati v presojo, zaradi česar ni danes umetniško prav nič izgubilo, kolikor je imelo moč, da tako tudi ostane.

Zelo točno nam ga označuje prof. Prijatelj v Uvodu k IV. zvezku Zbranih spisov: „Bil je ves čas svojega življenja košat kmetiški velikaš (!), ki se ob nedeljah ter praznikih vozi ob zvonjenju farnih zvonov v ozaljšano cerkev in na koncu svojih dni mirno umira, zavedajoč se, da bodo nad njegovo krsto duhovniki v zlatih plaščih ob bučanju orgel služili mašo za njegov pokoj in ubrano peli domači zvonovi, ko ga bodo kmetiški gospodarji, njegovi bivši tovariši, polagali v naročje domače zemlje.“

Prvi zvezek se odlikuje, kakor vsi prejšnji, po blestečem literarno-zgodovinskem uvodu profesorja Prijatelja, ki podaja analizo postanka Tavčarja umetnika ter vsebinsko analizo priobčenih spisov. Zvezek zaključujejo izčrpne urednikove opombe, ki prinašajo mnogo zanimivih literarnih beležk, več variant „Gospe Amalije“, črtico „Nasproti stari palači“ in poskus žaloigre „Erazem iz Jame“. Urednik obljublja zbrati Tavčarjeve feljtone, literarne in glavne politične govore v enem zvezku in literarno študijo o Tavčarju. S tem bo dobila Tavčarjeva osebnost potrebno enotnost, kajti skoraj nemogoče si je Tavčarja misliti brez osvetlitve njegovega političnega udejstvovanja. Njegovo celotno delo pa potrebuje temeljite sociološke obravnave. *Stanko Janež.*

Juš Kozak: *Celica*. Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1932. (Slovenske poti V.) 108 str.

Usodni julij 1914. je odsekal mladega jugoslovanskega nacionalista Juša Kozaka od sveta in ga vrgel med štiri prazne stene.

Izprva odkriva med njimi polno novih stvari, ki ga zanimajo, polagoma pa se pričinja nanj vlegati mrtva tišina. Ideja, ki ga je „razprla s postavami in zakoni“, se mu odmika. Tiho si prizna, da je ni nikoli globoko doživel. „Jetniki, ki niso proti zakonom grešili le napol, temveč v jasni zavesti in globokem občutju, imajo v celici lažje življenje in jasnejšo pot.“

Z neugnanim instinktom zdravega človeka grabi najneznatnejše drobtinice, ki bi mu utegnile utešiti rastočo lakoto po življenju. Z napeto pozornostjo opazuje muho, ki se je prikradla v celico, poln bojazni, da bi mu ne ušla; čudovite skrivnosti vidi razpete med zelenjem osamele lipe na zapuščenem dvorišču; zleknjen vpija solnčno liso, ki ga edina spaja z vnanjim svetom. Toda suha stvarnost mu pričinja tlačiti duha in vpijati sokove. Strahota uklenjenosti rase s praznoto. Obup nad lastno nemočjo se stopnjuje v mržnjo, ogorčenost, zlobo, pobesnelost. V napadih besnosti, ko izgublja „poslednjo moralno oporo, da bi zdržal med golimi stenami“, se pričenjajo uveljavljati v njem „najpodlejši in za človeka poniževalni nagibi“.

V ravnateljju spozna pristaša zakona, „ki mu službena varnost daje potuho, da lahko pljuje človeku v lice“, nemškutarja, enega od izrodkov, „ki so po navadi izgubili svoje moštvo in jim je ostala edina opora v slepi vdanosti, ki njihove človeške nravi izpreminja v hlapčevstvo“. Vzradoščen odkrije v njem svojega izrazitega nasprotnika, kateremu se bo lahko upiral in dal s tem duška svoji maščevalnosti. Z gnusom se kesneje zgrozi nad „ogabno zlobo“, ki ga je zavedla, da se je v uporih zoper oblast, ki mu je vzela svobodo, znesel nad brezpomembnim, neznatnim poedincem. „Celica je ostra preizkušnja za človekovo nravnost.“

Izbruhom poniževalne besnosti sledi onemoglost, otopela vdanost. Samota ga je prelomila.